

Sygn. akt III CZP 90/15

UCHWAŁA

Dnia 3 grudnia 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Krzysztof Strzelczyk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Mirosław Bączyk

SSN Kazimierz Zawada

Protokolant Katarzyna Bartczak

w sprawie z powództwa E. S.A. w G.
przeciwko A. S.
o zapłatę,
po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym
w dniu 3 grudnia 2015 r.
zagadnienia prawnego
przedstawionego przez Sąd Okręgowy w T.
postanowieniem z dnia 25 września 2015 r.,

"Czy wynagrodzenie radcy prawnego ustanowionego z urzędu,
zasądzone na rzecz strony reprezentowanej przez tego pełnomocnika
od strony przeciwnej, podlega podwyższeniu o podatek od towarów
i usług (VAT)?"

podjął uchwałę:

**Wynagrodzenie radcy prawnego ustanowionego z urzędu,
zasądzone od strony przeciwnej na rzecz strony reprezentowanej
przez tego radcę, podlega podwyższeniu o należny podatek od
towarów i usług.**

UZASADNIENIE

Przedstawione zagadnienie prawne powstało w sprawie, w której Sąd Rejonowy w T. w wyroku z dnia 3 sierpnia 2015 r. w pkt 1 oddalił powództwo w całości, a w pkt 2, zasądził od przegrywającego powoda na rzecz wygrywającej strony pozwanej kwotę 600 zł, tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego wykonywanego przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu dla pozwanej. Pełnomocnik pozwanej złożył w terminie ustawowym wniosek o uzupełnienie wyroku poprzez podwyższenie przyznanego pełnomocnikowi pozwanego wynagrodzenia w kwocie 600 zł o wartość podatku VAT. Sąd Rejonowy postanowieniem z dnia 12 sierpnia 2015 r. oddalił wniosek o uzupełnienie wyroku. Zdaniem, Sądu Rejonowego, § 2 ust. 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych oraz ponoszenia przez Skarg Państwa kosztów pomocy prawnej udzielonej z urzędu przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu jedn. tekst Dz. U. 2013.490 ze zm. dalej jako rozporządzenie), który przewiduje podwyższenia przez sąd stawki wynagrodzenia pełnomocnika z urzędu o podatek VAT gdy jest ono zasądzone od przegrywającego przeciwnika strony reprezentowanej w postępowaniu cywilnym przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu.

Sąd Okręgowy w T. rozpoznając powyższe zażalenie, powziął poważną wątpliwość związaną z wykładnią § 2 ust. 3 rozporządzenia. Według Sądu Okręgowego, trzeba odróżnić sytuację, w której koszt wynagrodzenia pełnomocnika ustawionego z urzędu jest zasądzany od strony przeciwnej, od sytuacji, w której od Skarbu Państwa po uprzednim wykazaniu bezskuteczności egzekucji poprzednio zasądzonej należności. W pierwszym przypadku, wynagrodzenie pełnomocnika ma charakter prywatnoprawny, może być zasądzone do wysokości 6-krotności minimalnej stawki określonego w rozporządzeniu wynagrodzenia pełnomocnika i nie może być powiększone o podatek VAT.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zagadnienie wpływu opodatkowania usług adwokackich (radcowskich) na wysokość kosztów procesu strony zastąpionej przez adwokata wynagrodzenia

profesjonalnego pełnomocnika było przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego głównie w odniesieniu do wynagrodzenia pełnomocnika z wyboru.

W orzecznictwie, jeszcze na tle przepisów poprzednio obowiązującej ustawy z dnia 8 stycznia 1993 r. o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym (Dz. U. Nr 11, poz. 50 ze zm.) oraz rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 czerwca 1992 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie w postępowaniu przed organami wymiaru sprawiedliwości (Dz. U. Nr 48, poz. 220 ze zm.) ukształtował się jednolity pogląd, że do wynagrodzenia i wydatków jednego adwokata lub radcy prawnego z wyboru, zaliczanych do niezbędnych kosztów procesu strony reprezentowanej przez adwokata (art. 98 § 3 k.p.c.), nie dolicza się podatku VAT. Takie stanowisko zajął Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 10 lutego 1995 r. (III CZP 4/95, OSNC 1995, nr 5, poz. 79) przyjmując w jej uzasadnieniu, że obowiązujące wówczas przepisy nie dawały podstaw do wyciągnięcia wniosku, iż adwokat może pobrać od klienta, z możliwością obciążenia strony przegrywającej sprawę, kwotę, którą zobowiązany jest odprowadzić do Skarbu Państwa tytułem podatku od towarów i usług. Poza tym, za wydatki w pojęciu użytym w art. 98 § 3 k.p.c. oraz w przepisach wydanych na podstawie art. 98 § 4 k.p.c. można uznać jedynie opłaty za takie świadczenia adwokata, które mają charakter cywilnoprawny. Nie można natomiast traktować jako wydatku związanego z reprezentowaniem przez adwokata strony w postępowaniu sądowym, kwot płaconych przez adwokata tytułem podatku, a więc tytułem świadczenia mającego charakter typowo publicznoprawny. Wykładnia ta była na tyle aprobowana w orzecznictwie sądowym, że Sąd Najwyższy postanowieniem z dnia 27 listopada 2002 r., III CZP 13/02 (OSNC 2004, nr 1, poz. 6) odmówił podjęcia uchwały mającej rozstrzygnąć zagadnienie prawne: "Czy do kosztów niezbędnych do celowego dochodzenia praw i celowej obrony (art. 98 § 1 k.p.c.) strony reprezentowanej przez adwokata lub radcę prawnego zalicza się podatek od towarów i usług uregulowany w ustawie z dnia 8 stycznia 1993 r. o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym (Dz.U. Nr 11, poz. 50 ze zm.)".

W pozostającej w tym samym nurcie orzecznictwa uzasadnieniu uchwały z dnia 25 stycznia 2007 r. (III CZP 95/06, OSNC 2007/12/179 - por. też postanowienie z dnia 14 września 2012 r. I UZ 86/12, niepubl.) Sąd Najwyższy

zaznaczył, iż po podjęciu uchwały z dnia 10 lutego 1995 r. zostały wydane nowe akty prawne dotyczące podatku od towarów i usług w związku z kosztami strony reprezentowanej przez adwokata lub radcę prawnego, w tym także rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. Zdaniem Sądu Najwyższego, § 2 rozporządzenia w brzmieniu obowiązującym od dnia 15 listopada 2005 r. (§ pkt 1 oraz § 3 rozporządzenia zmieniającego Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 października 2005 r. Dz. U. z 2005 r., nr 219, poz. 1872) określa przesłanki orzekania przez sąd o wysokości opłat adwokackich w sposób całościowy, różnicując wyraźnie oba rodzaje zastępstwa prawnego. Nakaz podwyższenia wynagrodzenia o stawkę podatku od towarów i usług dotyczy tylko pomocy prawnej udzielonej z urzędu, a więc nie dotyczy zastępstwa adwokackiego z wyboru. W ten sposób prawodawca uwzględnił różnice między zastępstwem prawnym udzielonym z urzędu a zastępstwem prawnym z wyboru, odnoszące się w szczególności do podstawy umocowania, ustania zastępstwa oraz wysokości opłat.

Poczynione przez Sąd Najwyższy uwagi mają w pełni zastosowanie do analogicznych rozwiązań przyjętych od dnia 15 listopada 2005 r. (§ 1 pkt 1 oraz § 3 rozporządzenia zmieniającego Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 października 2005 r. Dz. U. z 2005 r., nr 219, poz. 1873) w § 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu (jedn. tekst Dz. U. z 2013 r., poz. 490, ze zm. - dalej jako rozporządzenie).

Brak przepisu odpowiadającego treści zawartych w § 2 wymienionych rozporządzeń z dnia 28 września 2002 r. nakazujących podwyższenie opłat za czynności adwokackie lub radcy prawnego ustanowionych z urzędu o podatek VAT stanowił istotny argument uzasadniający stanowisko przyjęte przez Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 21 grudnia 2006 r., (III CZP 127/06, OSNC 2007/10/150), zgodnie z którym sąd przyznaje biegłemu będącemu podatnikiem w zakresie podatku od towarów i usług wynagrodzenie bez uwzględnienia tego podatku. Stanowisko to stało się nieaktualne wobec zmiany wprowadzonej z dniem 5 listopada 2012 r. w art. 89 ust. 4 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (jedn. tekst Dz. U. 2014.1025 ze zm.) w którym przyjęto, że

wynagrodzenie biegłego będącego podatnikiem obowiązany do rozliczenia podatku od towarów i usług podwyższa się o kwotę podatku od towarów i usług, określoną zgodnie ze stawką tego podatku obowiązującą w dniu orzekania o tym wynagrodzeniu”.

Analiza dotychczasowego orzecznictwa Sądu Najwyższego pozwala przyjąć, że jedyną podstawę prawną do uwzględnienia w łącznej wysokości wynagrodzenia pełnomocnika także stawki podatku od towarów i usług (VAT), poprzez podwyższenie ustalonej stawki wynagrodzenia, w stosunku do radców prawnych ustanowionych z urzędu na rzecz strony, stanowi § 2 ust. 3 rozporządzenia, a to z kolei prowadziło do wniosku, że opłata zasądzana na rzecz strony reprezentowanej przez adwokata z wyboru, ustalana według wskazań zamieszczonych w § 2 ust. 1 i 2 rozporządzenia nie została podwyższona o stawkę podatku od towarów i usług przewidzianą w ustawie o podatku od towarów i usług dla tego rodzaju czynności.

Zgodnie z treścią § 2 ust. 3 rozporządzenia w sprawach, w których strona korzysta z pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu, opłaty, o których mowa w ust. 1, sąd podwyższa o stawkę podatku od towarów i usług przewidzianą dla tego rodzaju czynności w przepisach o podatku od towarów i usług, obowiązującą w dniu orzekania o tych opłatach. Oznacza to, że w każdej sprawie, w której strona korzysta z pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu, wynagrodzenie tego radcy prawnego, zasądzone na rzecz reprezentowanej przez niego strony, podlega podwyższeniu o należny podatek od towarów i usług. Ten wynik wykładni językowej jest jednoznaczny i nie nasuwa żadnych wątpliwości.

W postanowieniu z dnia 22 kwietnia 2010 r. (sygn. akt II CZ 25/10 niepubl.), Sąd Najwyższy odwołując się do treści analogicznego § 2 ust. 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu w brzmieniu nadanym mu w § 1 pkt rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 października 2005 r. zmieniającego to rozporządzenie (Dz. U. Nr 219, poz. 1872) przyjął, że przewidziany tym przepisem obowiązek Sądu nie został ograniczony wyłącznie do sytuacji przyznania przez Sąd

określonej kwoty adwokatowi z urzędu tytułem wynagrodzenia należnego od Skarbu Państwa. Przeciwnie, wymieniony przepis rozporządzenia określił ten obowiązek Sądu podwyższenia opłaty o stawkę podatku we wszystkich sprawach, w których strona korzysta z pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu, a więc niezależnie od tego, czy strona taka proces przegrała (i wówczas koszty pomocy prawnej z urzędu ponosi Skarb Państwa), czy też go wygrała i z mocy art. 98 § 1 k.p.c. koszty pomocy prawnej takiego pełnomocnika procesowego musi ponieść strona przeciwna zgodnie z zasadą odpowiedzialności za wynik sporu. Podobnie w postanowieniu z dnia 8 grudnia 2010 r. (sygn. akt V CZ 84/10, niepubl.) Sąd Najwyższy uwzględniając zażalenie na orzeczenie o kosztach podwyższył zasądzone od przegrywających pozwanych koszty zastępstwa procesowego adwokata ustanowionego z urzędu.

Odstępstwo od jasnego i oczywistego sensu przepisu wyznaczonego jego jednoznacznym brzmieniem mogłyby uzasadniać tylko szczególnie istotne i doniosłe racje prawne, społeczne, ekonomiczne lub moralne; jeśli wykładnia językowa prowadzi do wyników absurdalnych lub rażąco niesprawiedliwych lub irracjonalnych konsekwencji (por. uzasadnienie uchwały Pełnego Składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 14 października 2004 r., III CZP 37/04, OSNC 2005, nr 3, poz. 42, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 lipca 2004 r., V CK 21/04, OSNC 2005, nr 7-8, poz. 137 oraz uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 20 lipca 2005 r., I KZP 18/05, OSNKW 2005, nr 9, poz. 74 oraz uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 1 marca 2007 r., III CZP 95/06).

Odstąpienia od wyniku poprawnie przeprowadzonej wykładni językowej § 2 ust. 3 rozporządzenia nie usprawiedliwiają wątpliwości Sądu Okręgowego, związane z zasądzeniem wynagrodzenia pełnomocnika z urzędu od strony przeciwnej (w granicach stawek określonych w rozdziałach 2-4) w przypadku zasądzenia tego wynagrodzenia w maksymalnej wysokości. Przewidziany w § 2 ust. 3 rozporządzenia obowiązek podwyższenia wynagrodzenia radcy prawnego ustanowionego z urzędu odnosi się do każdej zasądzonej opłaty, której podstawą stanowią minimalne stawki określone w rozdziałach 3-4 rozporządzenia, przy czym ich wysokość zależy w każdym przypadku od oceny niezbędnego nakładu pracy radcy prawnego, a także charakteru sprawy i wkładu radcy prawnego

w przyczynienie się do jej wyjaśnienia i rozstrzygnięcia (zob. też uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 sierpnia 2006 r., SK 23/05, OTK-A 2006/8/94).

Dodatkowym wzmocnieniem jednoznacznego wyniku wykładni językowej jest odwołanie się do reguł wykładni systemowej i celowościowej.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu, stosownie do § 1 normuje trzy grupy zagadnień, a mianowicie: 1) opłat za czynności radców prawnych przed organami wymiaru sprawiedliwości, zwane dalej "opłatami"; 2) stawki minimalne opłat za czynności radców prawnych, zwane dalej "stawkami minimalnymi"; 3) szczegółowe zasady ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej, udzielonej przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu.

Delegacja ustawowa dla Ministra Sprawiedliwości do unormowania powyższych zagadnień nie jest jednolita. Wynika z dwóch odrębnych norm prawnych kompetencyjnych dotyczących różnych zagadnień. Delegacja ustawowa w zakresie uregulowania zasad ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej, udzielonej przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu, wynika z art. 22³ ust. 2 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (j.t. Dz.U.2015.507, ze zm. dalej jako ustawa o radcach prawnych), natomiast co do zagadnień wskazanych powyżej w pkt 1) i w pkt 2), delegację przewiduje art. 22⁵ ust. 2 i 3 ustawy o radcach prawnych. Zagadnienia te nie dotyczą bezpośrednio zastępstwa prawnego wykonywanego przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu, lecz zasad ustalania wysokości wynagrodzeń pełnomocników wyznaczonych z wyboru przez mocodawców. Podział materii uregulowanej w rozporządzeniu z dnia 28 września 2002 r. zasadniczo odpowiada jego systematyce. Rozdziały 2-4 regulują zagadnienia wynikające z delegacji ustawowej z art. 22⁵ ust. 2 i 3 ustawy o radcach prawnych, zaś przedostatni rozdział zatytułowany „Koszty nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu, ponoszone przez Skarb Państwa”, poświęcono zagadnieniom, o których mowa w art. 22³ ust. 1 ustawy o radcach prawnych. Poza materią uregulowaną tymi

rozdziałami, rozporządzenie zawiera rozdział 1, w którym zawarto 1 przepis ogólny, tj. wspólny dla obu grup zagadnień, oraz rozdział 6, w którym zamieszczono (także wspólne dla całego aktu prawnego) przepisy przejściowe. Przedstawiona systematyka całego aktu prawnego wskazuje, że wprowadzony w § 2 ust. 3 rozporządzenia nakaz podwyższenia opłat za czynności radcy prawnego został zamieszczony w rozdziale drugim dotyczącym ogólnie opłat czynności radców prawnych przed organami wymiaru sprawiedliwości. Dlatego przepis ten bez wątplenia odnosi się do zwrotu niezbędnych kosztów procesu zasądzonych na rzecz wygrywającej strony, reprezentowanej przez pełnomocnika ustanowionego z urzędu.

Obowiązek ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej nie podlega regulacji dotyczącej zasad rozliczania kosztów procesu między stronami ani ustawie o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, lecz ma swe źródło w ustawach ustrojowych regulujących działalność adwokatów i radców prawnych (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 5 kwietnia 1991 r., III CZP 22/91, OSNCP 1992, nr 2, poz. 18). Obowiązek pokrycia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej nie jest więc obowiązkiem mieszczącym się w formule zwrotu kosztów procesu między stronami, lecz ma charakter publicznoprawny. Powstaje dopiero wówczas, gdy egzekucja kosztów zasądzonych od przeciwnika procesowego strony korzystającej z pomocy prawnej udzielonej z urzędu okazała się bezskuteczna (por. § 21 rozporządzenia), albo gdy kosztami procesu została obciążona strona korzystająca z pomocy prawnej z urzędu, czy też jeżeli koszty procesu zostały stosunkowo rozdzielone lub wzajemnie zniesione, a opłaty z tytułu udzielonej pomocy prawnej nie zostały zapłacone w całości (tak Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 8 marca 2012 r., III CZP 2/12, OSNC 2012/10/115).

Przedstawione wnioski wynikające z różnych delegacji ustawowych potwierdzają nowe regulacje wprowadzone z dniem 1 stycznia 2016 r. zawarte w oddzielnych aktach prawnych. Chodzi mianowicie o rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez radcę z urzędu (Dz. 2015.1805) wydane na podstawie art. 22³ ust. 2 ustawy o radcach prawnych

oraz o rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych (Dz. U. 2015.1804) wydane na podstawie art. 22⁵ ust. 2 i 3 ustawy o radcach prawnych.

Poza wskazaniem dyrektywami wykładni językowymi popartymi względami systemowej, trzeba też mieć na względzie, że odmienna, zawężająca interpretacja obowiązku Sądu określonego w § 2 ust. 3 rozporządzenia, przy przyjęciu obowiązku podwyższenia opłat za czynności z tytułu zastępstwa prawnego o stawkę podatku VAT w ramach przyznawanych od Skarbu Państwa kosztów pomocy prawnej udzielonej przez profesjonalnych pełnomocników ustanowionych z urzędu (tak. m. in. w wymienionym postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 2010 r., II CZ 25/10; a także w postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 28 marca 2012 r., I OZ 95/12, niepubl.) stawiałaby w gorszej sytuacji tego pełnomocnika procesowego z urzędu, który reprezentował stronę wygrywającą proces, aniżeli tego, który reprezentował stronę, która proces przegrała, skoro w każdej z tych sytuacji świadczenie ustanowionej przez sąd pomocy prawnej z urzędu w postępowaniu sądowym jest identyfikowane na podstawie art. 15 ust. 2 ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług (jedn. tekst Dz. U. z 2011, Nr 17, poz. 1054 ze zm.) jako świadczenie usług, czyli czynność podlegająca opodatkowaniu w rozumieniu (art. 5 ust. 1), a radca prawny lub adwokat są podatnikami podatku VAT w rozumieniu art. 15 ust. 1 tej ustawy (zob. m. innymi wyroki Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 8 lutego 2012 r., I FSK 733/11, niepubl.; z dnia 11 grudnia 2008 r., I FSK 1569/08, niepubl.; z dnia 2 października 2007 r., I FSK 1265/07, niepubl.).

W podsumowaniu przeprowadzonych rozważań należy przyjąć, że obowiązek podwyższenia przez Sąd opłaty za czynności radcy prawnego ustanowionego z urzędu o stawkę podatku od towarów i usług odnosi się do kosztów procesu, którymi został obciążony przeciwnik procesowy strony korzystającej z pomocy udzielonej przez tego radcę prawnego.

Z tych względów Sąd Najwyższy podjął uchwałę jak wyżej.